

87

Լ. Բ Ե Ր Ի Ա

5274

Լ Ա Դ Ո
Կ Ե Ց Խ Ո Վ Ե Լ Ի

3K1719

4-45բ

ՀԱՅԿԱՌԱՅՐԱՏ • 1937 • ՅԵՐԵՎԱՆ

ՃԿՈՂ
Կ-45Բ

1 0 AUG 2005

Ա.ԿԱՆԱՎՈՐ
ԲՈԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ
ԿՅԱՆՔԸ

Լ. Բ Ե Ր Ի Ա

1 DEC 2009

Լ Ա Դ Ո
Կ Ե Ց Խ Ո Վ Ե Լ Ի

1876—1903

~~4230~~
230

ՀԱՅԿՈՒՍՀՐԱՏ • 1937 • ՅԵՐԵՎԱՆ

10 1 MAR 2013

5274

3289-91

Л. БЕРИЯ
ЛАДО КЕЦХОВЕЛИ
Армпартиздат, Ереван, 1937

ԼԱՆԻՆ ԿԵՅԵՈՎԵՒԻ

I

Լենինի—Ստալինի կուսակցությունը նշանավոր շատ բուլճարիկներ և դաստիարակել ցարիզմի դեմ մղվող պայքարի տարիներին, պրոլետարական հեղափոխության հաղթանակի համար մղվող դասակարգային մարտերում։ Նրանցից շատերը զոհվեցին ցարական բանտերի զննաններում, տաժանավայրերում և աքսորում՝ ցարական դահլճների ձեռքով, քաղաքացիական պատերազմի պանծալի, հերոսական մարտերում։

Բուլճարիկյան կուսակցությունը հարգում է իր հավատարիմ զավակների հիշատակը և նրանց կյանքի ու հեղափոխական պայքարի ուրինակով դաստիարակում է բուլճարիկների նոր սերունդը։

Բուլճարիզմի նշանավոր մարդկանց թվին է պատկանում նաև Լադո Կեցիսովելին՝ ընկեր Ստալինի մերձավորագույն զինակիցը Վրաստանի ու Անդրկովկասի հեղափոխական շարժման արշավույսին։ Ընկեր Լադո Կեցիսովելին բանվոր դասակարգի հեղափոխական շարժման մեջ մտավ անցյալ դարի իննսունական թվականներին։

Իննսունական թվականները Ռուսաստանում դասակարգային մարտերի պատմության մեջ մտան վորպես Լենինի լարված պայքարի շրջան, մի պայքար, վոր Լենինը մղում էր ստեղծելու համար բանվոր դասակարգի աշխարհի մարտական—հեղափոխական մի կուսակցություն, վորն ընդունակ լինի լուծելու իմպերիալիզմի և պրոլետարական հեղափոխությունների եպոխայի խնդիրները։ Ռուսաստանը իմպերիալիզմի հակասությունների հանդուցային կետն էր, չտեսնված քաղաքական ճնշման և դիշատիչ շահագործման ոջախը։ Համաշխարհային հեղափոխական շարժման կենտրոնը տեղափոխվեց Ռուսաստան։

«Պատմությունը,—գրում էր Լենինը,—այժմ մեր առջև դրել

ե մի մերձավորագույն խնդիր, վորն ամենաեղափոխականն է վորեւն այլ յերկրի պրոլետարիատի բոլոր մերձավորագույն խնդիրներէն: Այդ խնդրի իրագործումը վոչ միայն յեվրոպական, այլև (կարող ենք մենք ասել այժմ) ասիական ռեակցիայի ամենահզոր պատվարի կործանումը, ռուսական պրոլետարիատին կղարձներ միջազգային հեղափոխական պրոլետարիատի ավանդադրը» (Վ. Ի. Լենին, Յերկեր, հատոր IV, էջ 382):

Լենինն առաջինն էր, վոր առաջադրեց այն լուրջնալը, թե սոցիալ-դեմոկրատիան պետք է նեղ պրոպագանդայից անցնի մասսայական ագիտացիայի, լիկվիդացիայի յենթարկի կրոնիկովչէի-նան և կադմակերպի բանվոր դասակարգի քաղաքական պայքարն ինքնակալության դեմ:

Լենինն առաջինն էր, վոր իրականացրեց պրոպագանդայից ագիտացիայի անցնելը՝ Պետերբուրգի իր ստեղծած «Բանվոր դասակարգի աղատագրման համար պայքարող միության» մեջ:

Լենինի գաղափարները թափանցեցին Անդրկովկաս:

Հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի լենինյան դրոշմը Կովկասում բարձրացրեց ընկեր Ստալինը:

Ընկեր Ստալինի ղեկավարութեամբ 1898—1900 թվականներին ծնունդ առավ և ձևավորվեց Կովկասի սոցիալ-դեմոկրատիայի հեղափոխական-լենինյան թիւը:

Ընկեր Ստալինը, ընկերներ Կեցիսովելու և Ծուլուկիձեյի հետ միասին, Թիֆլիսի և Բազմի սոցիալ-դեմոկրատական կադմակերպությունները առաջնորդեց դեպի քաղաքական դործադուլների ղեկավարումը, իրականացնելով վճռական անցումը պրոպագանդայից ու ագիտացիայից դեպի բանվոր դասակարգի մասսայական-քաղաքական պայքարի կադմակերպումը:

Լադո Կեցիսովելին պրոֆեսիոնալ հեղափոխական էր, լենինյան-խսկրայական ընդհատակի ականավոր կադմակերպիչ: Նա խոր ու ուշիմ կոնսպիրացիան հմտորեն զուգակցում էր Թիֆլիսի ու Բազմի բանվորների հետ պահպանվող ամենորոյա կապի հետ, կադմակերպելով ամենաբարդ և ամենադժվարին հեղափոխական ձեռնարկումները:

Վլադիմիր (Լադո) Զախարյեվիչ Կեցիսովելին ծնվել է 1876 թվականի հունվարի 2-ին՝ Թիֆլիսի նահանգի, Գորիի գավառի Տղվիավի գյուղում: Նրա հայրը՝ Զախար Կեցիսովելին՝ քահանա յեր և ուներ 5 տղա ու մի աղջիկ: Լադոն դեռ 8 տարեկան էլ չկար, յերբ վախճանվեց նրա մայրը: Կարիքն ու չքավորութունը Լադոյի ավագ յեղբայրներին հարկադրեցին հեռանալ

հայրական տնից. նրանք գտնվում էին Վրաստանի զանազան անկյուններում: Նրա ավագ յեղբայր Նիկոն 1878—1885 թվականներին ժամանակաշրջանում նարոդնիկ էր և կապ էր պահպանում ռուսական նարոդնիկների հետ:

1883 թվականին 7-ամյա Լադոյին տվին Գորիի հոգևոր դըպրոցը. այդտեղ նա հափշտակութեամբ կարդում էր վրացական կլասիկների արդելված գրքերը, վորոնք դիտելիքների ծառավ էին զարթեցնում նրա մեջ:

Լադոն փոքր հասակից զգայուն, հանդարտ, լուրջ և հանգըստարար յեր: Յեթե նա ձեռնամուխ էր լինում վորեւն դործի, ապա մեծ համառութեամբ մինչև վերջը հասցնում էր դործը:

Լադոն իր բնավորութեան հաստատակամությունն ու նպատակասլացությունը պահպանեց մինչև իր հիանալի կյանքի վերջը:

Լադոն դեռ հոգևոր դըպրոցում աթեիստ դարձավ: Նա աստված չէր ճանաչում, ժամերգություն չէր սիրում և ընկերների մեջ անաստվածի համբավ ուներ:

Արձակուրդը Լադոն անց էր կացնում իրենց Տղվիավի գյուղում: Նա կենդանի հետաքրքրություն էր հանդես բերում դեպի գյուղացիների կյանքը և ծանոթ էր իրենց գյուղի համարյա բոլոր գյուղացիական ընտանիքների հետ: Գյուղացիներն ապրում էին ծայրահեղ կարիքի մեջ. նրանց անչափ խեղդում էին հարկերը, տուրքերը, հողի վարձագինը, աղնվականների ու կալվածատերերի կամայականությունը: Վոստիկանական իշխանությունները կողոպտում էին գյուղացիներին, խուժում էին տները և ապառքների (недоимки) դրժաց խլում էին գյուղացիներից տնային պիտույքները, տանում էին անասունները և այլն: Դիմադրութեան նվազագույն փորձ իսկ լինելու դեպքում գյուղացիներին անողորմաբար ծեծում էին մտրակներով:

Այդ վայրենի դատաստանատեսի պատկերները ծանր տպավորություն էին դործում Լադոյի վրա և ատելութեան զգացմունք էին արթնացնում նրա մեջ ստրկացնողների՝ ցարի, կալվածատերերի և աղնվականների հանդեպ:

Լադոն հաճախ վեճի յեր բռնվում հոր հետ, դատապարտելով նրան գյուղացիներից յեկեղեցական տուրք զանձելու համար: Լադոն ագիտացիա յեր մղում և համոզում էր գյուղացիներին, վոր աստված չկա, վոր աստծուն հնարել են քահանաները, վոր տերտերներին չպետք է վճարել յեկեղեցական տուրքեր: Լադոյին «բրիստոնեյական ճանապարհի վրա» բերելու մի շարք փոր-

ձերը, վոր անում եր հայրը, կատարյալ անհաջողությամբ եյին վերջանում:

Լազոն հոգևոր դպրոցի 4-րդ դասարանում զանվելիս սկսեց լույս ընծայել ձեռագիր «Գանտիադի» («Արշալույս») ժուռնալը, վորը յերևան բերվեց աղմինխտրացեայի կողմից: Լազոն իր վարքի համար յերկու ստացաւ: Վատ թվանշանի պատճառով նա չընդունվեց Թիֆլիսի հոգևոր սեմինարիան, և հոր յերկարատե ջանքերից հետո նրան թողին Գորիի հոգևոր դպրոցում 2-րդ տա-
րին՝ «վարքն ուղղելու համար»:

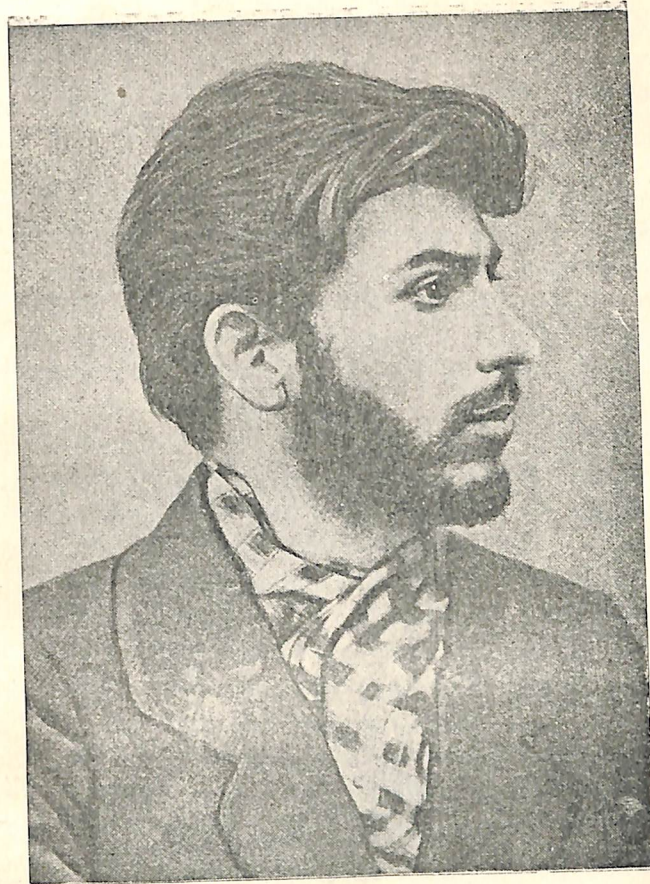
II

Գորիի հոգևոր դպրոցում Լազոն Կեցխովելին առաջին անգամ ծանոթացավ ու մտերմացավ ընկեր Ստալինի հետ: Ընկեր Ստա-
լինը Լազոն Կեցխովելուց ավելի փոքր եր և մտավ դպրոցի մի-
ջին-նախապատրաստական դասարանը 1888—1889 ուսումնական տարում, յերբ Լազոն արդեն 3-րդ դասարանումն եր:

Կեցխովելին, ավարտելով Գորիի հոգևոր դպրոցը, 1891 թվա-
կանի սեպտեմբերին մտավ Թիֆլիսի հոգևոր սեմինարիան: Գե-
րազանց առաջադիմութուն ցույց տալով բոլոր առարկաներից, նա հատուկ ջանասիրությամբ ուսումնասիրում եր պատմությունն ու գրականությունը: Շուտով նա մտավ սեմինարիայի այն խմ-
բակը, վորը զեկաւարում եր վրաց հայտնի գրող Ն. Նինոջվիլին:

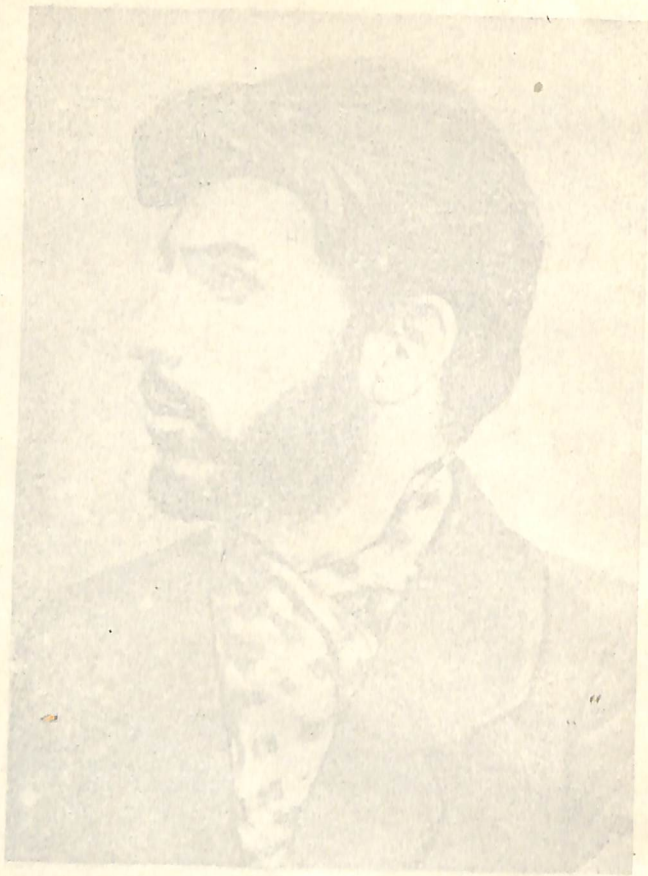
Այդ խմբակն իր բնույթով գրական-լուսավորական եր. նրա-
նում ուսումնասիրվում եյին Տուրգենևի, Դոստոյեւսկու, Լ. Տոլստոյի, Բելինսկու, Դոբրոլյուբովի, Չերնիշևսկու, Գերցենի, Պլատարևի, Կապեդի, Բարաթաշվիլու և ուրիշների յերկերը: Սե-
մինարիայում կատաղորեն իշխող ճիղվիտական ոեժիմը հարկա-
դրում եր այդ խմբակի պարապմունքներն անցկացնել զաղտնի:
Սեմինարիստներին լրտեսում եյին:

1893 թվականի նոյեմբերի 30-ին յերիտասարդ Լազոն Կեցխո-
վելին Թիֆլիսի ծայրամասում, Սաբուրթալոյում, կազմակեր-
պեց սեմինարիայի աշակերտների առաջին ժողովը, վորտեղ վորոշ-
վեց դործադուլ հայտարարել, վորպես բողոքի նշան սեմինարիա-
յում աիրող ոեժիմի դեմ: 1893 թվականի դեկտեմբերի 1-ին
սկսվեց դործադուլը և տեւց 4 օր: Աշակերտները վրաստանի եք-
զարխին ներկայացրին իրենց պահանջները, վորոնց գլխավոր կե-
տերն եյին՝ զաղարեցնել սեմինարիստներին լրտեսումը, հեռացնել
սեմինարիայից վերակացուներ Իվանովին ու Պոկրովսկուն, ուսու-

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆ (1900 թ.)

Թիֆլիսի ժանդարմական վարչության
արխիվում գտած լուսանկարից:

(10 0001) 10.10.20 10.10

Հանրապետության Գործադիր Կոմիտեի
Վարչության Գրասենյակ

ցիւն Բուլղակովին, վոր կամակոր (самодур) ու մարդատյայց մեկն
եր, և հիմնել վրաց լեզվի ամբիոն, մի լեզու, վորը ցարական
չինովնիկները «չան լեզու» էին անվանում, դաժանորեն հալածե-
լով մայրենի լեզվով խոսող սեմինարիստներին:

Գլուխը կորցրած վարչությունը, անկարող լինելով վերջ
տալու գործադուլին, մի ամսով փակեց սեմինարիան:

Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պետ
Յանկովսկին Պետերբուրգ ուղարկեց հետևյալ տաղնապալից հե-
ռագիրը՝

«Պետերբուրգ. Ժանդարմների կորպուսի հրամանատարին:

Ուղղափառ սեմինարիայի սաների մեծամասնությունը, պա-
հանջելով հեռացնել դաստիարակներից միջանխին և հիմնել
վրացական դրականության ամբիոն, դադարեցրել է պարասպ-
մունքները: Հորդորներն ապարդյուն անցան: Նքղարիսի հեռա-
գրի համաձայն՝ Սինոդի կարգադրությամբ սաներն արձակվում
են մինչև հունվարի 8-ը»:

Աշակերտների արձակմանը հետևեցին ռեպրեսիաներ. 87 ա-
շակերտ վտարվեցին սեմինարիայից. «գալլի տոմսով» 23 վտար-
վածների, այդ թվում նաև Լադո Կեցխովելուն—գործադուլի կազ-
մակերպչին, արգելվեց Թիֆլիսում ապրել:

1893 թ. դեկտեմբերից մինչև 1894 թ. ոգոստոսը Լադոն ապ-
րում էր Տղվիավի դյուղում, իսկ 1894 թվականի աշնանը ուղևոր-
վեց Կիև, վորտեղ նրան հաջողվեց մտնել հոգևոր սեմինարիան:

Ինչպես հայտնի յե, այդ տարիներին Կիևում դոյություն ու-
ներ անլեզալ սոցիալ-դեմոկրատական խմբակ, վորը 1897 թվա-
կանին, լեհական սոցիալ-դեմոկրատների Կիևյի խմբակի հետ
միաձուլվելուց հետո, կազմեց «Բանվոր դասակարգի ազատագրը-
ման համար պայքարող Կիևյի միություն», վորն զգալի դեր խա-
ղաց ՌՄԴԲԿ-ի առաջին համագումարի գումարման գործում: Լա-
դո Կեցխովելին ակտիվորեն մասնակցում էր Կիևյի հեղափոխա-
կան սոցիալ-դեմոկրատական խմբակների աշխատանքին:

Կեցխովելու հեղափոխական աշխատանքն աննկատելի չմնաց
Կիևյի ժանդարմերիայի համար: 1896 թ. ապրիլին նրան ձերբա-
կալեցին: Կիևյի բանտում 3 ամիս մնալուց հետո Լադոն արտաքս-
վեց հայրենիք, վոստիկանության հսկողության տակ, յերկու
տարի ժամանակով: 1896 թվականի աշնանից մինչև 1897 թվա-
կանի ոգոստոս ամիսը նա ապրում էր սկզբում Տղվիավի դյու-
ղում, ապա՝ Ջավա դյուղում (Հարավային Ոսեթիա):

1897 թվականի սեպտեմբերին Լադոն ծածկվեց վոստիկանու-

Թյան վերահսկողությունից և փոխադրվեց Թիֆլիս, վորտեղ մտավ «Մեսամե-դասի» կազմակերպության մեջ:

«Մեսամե-դասին» առաջին վրացական սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպությունն էր: 1893—1898 թվականների ժամանակաշրջանում այդ կազմակերպությունը լեզալ կերպով քարոզում էր մարքսիզմի տնտեսագիտական ուսմունքը և դրական վորոշ դեր էր խաղում Վրաստանում ու Անդրկովկասում սոցիալ-դեմոկրատիայի գաղափարները տարածելու գործում:

1898 թվականին այդ խմբի մեջ մտավ ընկեր Ստալինը: Ընկեր Ստալինի՝ «Մեսամե-դասի»-ի մեջ մտնելով, նրա նախաձեռնությամբ ու ղեկավարությամբ, ծնունդ առավ ու ձևավորվեց վրացական սոցիալ-դեմոկրատների հեղափոխական-մարքսիստական թևը:

Ինչպես հայտնի յե, բոլշևիկյան կուսակցության ստեղծող Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը հսկայական նշանակություն էր տալիս անլեզալ մամուլին: Պրոլետարական կուսակցություն ստեղծելու լենինյան պլանի մեջ հիմնական ողակն էր հանդիսանում համառուսական քաղաքական թերթի կազմակերպումը, մի թերթ, վորը պիտի հանդիսանար վորպես բանվորական մասսաների հետ սերտորեն կապված պրոֆեսիոնալ հեղափոխականների գաղափարական ու կազմակերպական կենտրոն: Անլեզալ մամուլ կազմակերպելու հարցը 1898 թվականին սուր տարածայնություններէ առարկա դարձավ «Մեսամե-դասի»-ի հեղափոխական փորձա-մասնության և ոպորտունիստական մեծամասնության միջև:

Մինչդեռ «Մեսամե-դասի»-ի մեծամասնությունը գոհակացնում էր մարքսիզմը և հարմարեցնում էր բուրժուական նացիոնալիզմի շահերին, իր գործունեյությունը շարունակում էր լեզալ մամուլի որդաններում, ընկեր Ստալինը, Կեցխովելին և Ծուլուկիձեն վճռական պայքար մղեցին մարտական-հեղափոխական անլեզալ թերթ ստեղծելու համար:

Այդ պայքարում Լադոն բացառիկ դեր խաղաց: Նա Թիֆլիսում ծառայության մտավ Խելաձեյի տպարանը և սկսեց համառորեն ուսումնասիրել տպարանային գործը: Լադոն չուտով այդտեղ տպագրեց իր կողմից վրացերեն թարգմանված Դիկչոեյնի բրոշյուրը՝ «Մի պատառ հացի պատմությունը»: Դա վրացերեն առաջին անլեզալ գրքույկն էր: Լադոյին հաջողվեց տպագրել նաև մի քանի թուղթիկներ ու բրոշյուրներ:

Լադո Կեցխովելին ընկեր Ստալինի մերձավորագույն բարեկամն էր: Կեցխովելու բնակարանում ընկեր Ստալինը և Լադոն,

հաճախ մինչև ուշ գիշեր նստած, զրույց եյին անում բանվորական շարժման մասին, Լենինի մասին, Պլեխանովի մասին...

III

1898—1900 թվականներին ընկեր Ստալինը, Լադո Կեցխովելու և Ծուլուկիձեյի հետ միասին, Թիֆլիսի սոցիալ-դեմոկրատների աշխատանքը փոխադրեց ինքնակալության դեմ մղվող մասսայական ագիտացիայի ու քաղաքական պայքարի ուղիների վրա: 1899 թվականին Թիֆլիսում, քաղաքից դուրս, կազմակերպվեց մի մայովկա, վորտեղ իր բոցաշունչ ճառով Լադոն բանվորներին կոչ էր անում պայքար մղելու ինքնակալության դեմ:

Ընկեր Վանո Ստուրուան այդ մայովկայի վերաբերյալ իր հուշերում գրել է.

«1899 թվականին մեր անլեզալ խմբակները վորոշեցին անլեզալ մայովկա անցկացնել քաղաքից դուրս: Հավաքվեցին մոտ 70 մարդ: Այդ որը յես առաջին անգամ տեսա Լադո Կեցխովելուն: Մայովկան սկսվեց, առաջին ճառն արտասանեց Միխ Բոճորիձեն, ապա հանդես յեկավ Լադո Կեցխովելին» («Ռեվոլյուցիի Մատիան», № 2, 1925 թ., էջ 73—74):

1899 թվականի վերջերին Լադո Կեցխովելին կազմակերպում ու ղեկավարում է Թիֆլիսի ձիաքարչի բանվորների գործադուլը: Ձիաքարչի բանվորները 13-ժամյա բանվորական որվա համար ստանում էյին 90 կոպեկից մինչև 1 ուրբլի աշխատավարձ, ընդվորում այդ աշխատավարձի մեծ մասը պահվում էր վորպես տուգանք: Բանվորներին տուգանում էյին ամեն մի առիթով՝ արագ յերթի համար, դանդաղ յերթի համար, անզգույշ յերթի համար, կոպտության համար, անհնազանդության համար, և այլն: Այդ սխտեմի շնորհիվ 1899 թվականին 15 աշխատանքային որվա ընթացքում միջին հաշվով 15-ական ուրբլի ստացան միայն 5 բանվոր, 476 բանվոր ստացան 1 ուրբլուց մինչև 10 ուրբլի, իսկ 21 հողի ստացան 1 ուրբլուց պակաս: Տուգանքների դեմ բողոքելու պատճառով բանվորների հետ դաժան դատաստան էյին տեսնում: Այսպես՝ ձիաքարչի բանվոր Զ. Լոմիձեն, ուտմիսոր Բրունոյի մոտ գործադուլի առթիվ հարցաքննվելիս, հայտարարեց.

«Տրամվայի դիրեկտորի խնդիրքով մեզ տարան 10-րդ քաղաքամասի վոստիկանատունը, վորտեղ պրիստավ Թումանովը, մի շարք հարվածներից հետո, ստիպում էր անպայման յեն-

Թարկվել տրամալայի պետի պահանջներին, սպառնալով հակառակ դեպքում արտաքսել Թիֆլիսից»։ (Վրաստանի ԽՍՀ-ի կենտրոնական արխիվային վարչություն, ֆ. 7, դործ 255, թերթ 25)։

Գործադուլն սկսվեց 1900 թվականի հունվարի 1-ին և վերջացավ հոգևոտ բանվորներին։

Թիֆլիսի սոցիալ-դեմոկրատական խմբի ղեկավարութամբ, մի խմբի, վորը գլխավորում էին ընկերներ Ստալինը, Կեցխովեն և Ա. Ծուլուկիձեն, աճում և ծավալվում էր բանվորների քաղաքական պայքարն ինքնակալութան դեմ։ 1901 թվականը հռչակվեց պրոլետարիատի առաջին բացահայտ քաղաքական յեռույթով։

Ընկեր Ստալինը և Թիֆլիսի սոցիալ-դեմոկրատիայի ղեկավար խումբը 1901 թվականին նախապատրաստեցին մայիսյան մեկին բանվորական ցույցը՝ քաղաքի փողոցներում։ Բաց թողնվեց մի թուղթիկ, վորի մեջ ձևակերպվել էին բանվոր դասակարգի պահանջները, և բացատրվել էր պրոլետարիատի պատմական դերը։ Ընկեր Ստալինի անձնական ղեկավարութամբ մշակվել էր այդ ցույցի պլանը և կատարվել էր անհրաժեշտ կազմակերպական ամբողջ աշխատանքը։

1901 թ. ապրիլի 22-ին Սուրբատուկի շուկայում, նախկին Ալեքսանդրյան այգու ռայոնում, տեղի ունեցավ մայիսի մեկին նվիրված ցույցը։ Ցույցին մասնակցեցին Թիֆլիսի գործարաններին ու ֆաբրիկաներին մոտ 2000 բանվորները, վորոնք հանդես յեկան կարմիր դրոշով։ Ցույցարարների վրա հարձակվեցին վոստիկանութունը և կադակները։ Ընդհարման ժամանակ վիրավորվեցին 14 բանվոր և ձերբակալվեցին 50-ից ավելի ցույցարարներ։

Ընկեր Ստալինը մասնակցում էր այդ ցույցին և անձամբ ղեկավարում էր ցույցը։

Թիֆլիսի—ուսական ինքնակալութան Կովկասյան միջնաբերդի—փողոցներում բանվորների կատարած ցույցը քաղաքական խոչորադուլն դեպք հանդիսացավ և հսկայական հեղափոխական ազդեցութուն գործեց ամբողջ Կովկասում։

Թիֆլիսի ցույցի առթիվ լենինյան «Իսկրա» թերթը 1901 թվականին գրել է.

«Ապրիլի 22-ին, կերակրի ուրը Թիֆլիսում տեղի ունեցած դեպքերը պատմականորեն նշանակալից են ամբողջ Կովկասի համար. այդ ուրից Կովկասում սկսվում է բացահայտ հեղափոխական շարժում»։

Լադո Կեցխովելին չկարողացավ մասնակցել այդ ցույցին։

1900 թվականին նա Թիֆլիսի ղեկավար կուսակցական խմբի վորոշմամբ—վորին գլխավորում էր ընկեր Ստալինը—Բադու յեր ուղարկվել կուսակցական աշխատանքի։

Ընկեր Ստալինը և Թիֆլիսի ղեկավար կուսակցական խումբը Լադոյին հանձնարարել էյին ամրացնել Բադվի սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութունը և անլեզալ տպարան կազմակերպել աշխտեղ։

Լադո Կեցխովելին իր յեռանդուն աշխատանքով աշխուժացրեց Բադվի սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութունը և լենինյան—խեղբայական կերպարանը ավեց նրան։ 1901 թվականին կազմակերպվեց ՌՄԴԲԿ-ի Բադվի առաջին կոմիտեն՝ լենինյան—խեղբայական ուղղութամբ։

IV

Բադվում Լադո Կեցխովելին ապրում էր անլեզալ կերպով, կեղծ անձնադրով, մերթ Դեմետրաշվիլի անունով, մերթ Նիկոլայ Մելիքով անունով։ Կեցխովելուն փնտոելու համար Թիֆլիսից ժանդարմներ ուղարկվեցին Բադու, բայց հմուտ կոնսպիրացիայի շնորհիվ Կեցխովելուն հաջողվեց համեմատաբար յերկար ժամանակ թաղնված մնալ։

Լադո Կեցխովելին Թիֆլիսի ղեկավար խմբի և անձամբ ընկեր Ստալինի ղեկավարութամբ ու ողնութամբ 1901 թվականին Բադվում կազմակերպեց ընդհատակյա տպարան, վորը հանդիսանում էր մեր կուսակցութան խոչորադուլն տպարաններից մեկը։ Թիֆլիսի ղեկավար խումբը փող, չրիֆտ հայթաթեց տպարանին, Լադոյին ողնելու համար յերկու դրաչար ուղարկեց սոցիալ-դեմոկրատ բանվորներից։ Թե ինչպես Լադոն հմտորեն էր դուրս գալիս տպարան ստեղծելու հետ կապված մի շարք դժվարութուններից, այդ մասին պատմում է Լ. Բ. Կրասնիք.

«... Վոչ մի հնարավորութուն չկար տպագրական մեքենա գնելու և սխտեմատիկաբար թուղթ, ներկ, չրիֆտ և այլն գնելու, վորովհետև պահանջվում էր նահանգապետից վկայական ունենալ տպարան բանալու իրավունքի համար։ Ընկ. Լադոն շատ հասարակ կերպով դուրս յեկավ այդ դժվարութունից։ Նա Յելիզավետոպոլի նահանգապետի կողմից տրված վկայական կազմեց իր անունով՝ տպարան բանալու իրավունքի համար. այդ վկայականն արտադրեց նախապես ստացած՝ նահանգապետի շտաբպրկրող բլանկի վրա և առաջ ինքն ստորագրեց այդ փաստաթուղթը

նահանգապետի փոխարեն... կեղծ վկայականի պատճենը հանեց և հաստատել տվեց Բազմի նոտարի մոտ. այդպիսով ստացավ մի փաստաթուղթ, վորի վրա արդեն վոչ մի կեղծ ստորագրություն չկար: Այդ փաստաթուղթով Լադոն բարեհաջող կերպով ձեռք բերեց անհրաժեշտ մեքենան ու նյութերը, և ՌՄԴԲԿ-ի ընդհատակյա տեխնիկան սկսեց իր աշխատանքը Բազմում...»:

ՌՄԴԲԿ-ի թիֆլիսի ղեկավար խմբի հանձնարարությունները Լադոն Կեցխովելու կողմից կազմակերպված Բազմի տպարանը խոչընդոտեց նշանակություն և ունեցել վոչ միայն կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատիայի, այլև ամբողջությամբ վերցրած վողջ Ռուսաստանի հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի համար: Այդ տպարանում 1901 թվականի սեպտեմբերից սկսեց լույս տեսնել վրացական առաջին անկեղավ «Բրձոլա» («Պայքար») թերթը՝ թիֆլիսի հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի որդանը: «Բրձոլա»-ն լենինյան-իսկրայական ուղղության առաջին հեղափոխական թերթն և յեղել Կովկասում:

«Բրձոլա»-ն խնդիր էր առաջադրում լայնորեն ծավալելու ագիտացիան, կոչ էր անում բանվոր դասակարգին պայքար մղելու ցարի, կալվածատերերի ու կապիտալիստների դեմ: Այդ թերթը հռչակեց սոցիալիզմի համար պայքարող ամբողջ Ռուսաստանի բանվոր դասակարգի շարքերի անխղել միասնությունը:

«Բրձոլա» թերթը պաշտպանում էր պրոլետարիատի դիկտատուրայի դադարարը, մերկայանում էր «լեզալ մարքսիստներին» և եկոնոմիստներին, պաշտպանում էր բանվոր դասակարգի բացահայտ քաղաքական կռիվ և բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխության մեջ պրոլետարիատի հեղեմոնիայի լենինյան դադարարը:

Թիֆլիսի ղեկավար սոցիալ-դեմոկրատական խմբի թուղցիկները, վորոնք տպվում էին տպարանում, ամենալայն չափով տարածվում էին Կովկասում: Բանվորների ու զինվորների մեջ առանձնապես լայնորեն էին տարածվում այն թուղցիկները, վորոնք բաց էին թողնվել 1901 թվականին՝ Վրաստանը ցարական Ռուսաստանին այսպես կոչված «միացնելու» հարյուրամյակի տոնակատարման կապակցությամբ: Այդ թուղցիկները ցրված էին ամենուրեք, դրանք կարդում էին նաև զինվորները, հավաքվելով 12—15 հոգուց բաղկացած խմբերով:

«Բրձոլա» թերթի հրատարակած թուղցիկներից մեկում ասված էր.

«Այսօր, յերբ հաղարավոր աշխատավոր ժողովուրդը ու նրա

ներկայացուցիչները փոտում են բանտում, այսօր, յերբ մեր աչքի առջև ամեն ոք հոսում են այդ տանջված բաղմության արյան գետերը, այսօր, յերբ ազատ խոսքը, գործողությունը, յեղբայրական սերն արգելված պտուղ են այդ բաղմաչար ժողովրդի համար և յերբ կառավարության նողկալի գործակալները կառապերություն, վախ, այլասերում են սերմանում հասարակության մեջ, այսօր, յերբ ամեն մի անկեղծություն ու աղնվություն գտնվում են կառավարության վերահսկողության տակ և այդ նողկալության դեմ կատաղի պայքար է մղում հենց Ռուսաստանի ամենալավագույն մասը, այսօր ահա, այս ժամանակ, մեր աղնվականությունը հանդես է գալիս ժողովրդի անունից և շնորհակալություն է հայտնում նույն այդ կառավարությանը, յեղբայրաբար սեղմելով նրա ձեռքը!!!...»

Միանանք ուրեմն, բարեկամներ, միանանք, բոլոր յերկիրների բանվորներս այսօրվա նողկալի կառավարության դեմ հաղթանակ տանելու համար: (Վրաստանը Ռուսաստանին «միացնելու» հարյուրամյա հոբելյանի առթիվ բաց թողնված թուղցիկից, 1901 թ. սեպտեմբեր: Հրատարակություն «Բրձոլա»-յի խմբագրության, «Բրձոլա»-յի տպարան):

Սա ցարական իշխանության և վրացական աղնվականների ու կալվածատերերի համար իրոք անախորժ «հոբելյանական նվեր» էր, վորը մեծ գլխացավանք պատճառեց ժանդարմերիային ու վոստիկանությանը:

Տպարանի կազմակերպումը և անլեզալ դրականության հրապարակումը պահանջեցին բացառիկ խիզախություն, յեռանդ, համառություն և շատ ուժ: Լադոն Կեցխովելին, ապրելով տպարանում, ամբողջովին նվիրվեց այդ աշխատանքին: Լադոն ամբողջ ամիսներով աշխատում էր համարյա գիշեր-ցերեկ, առանց մեջքն ուղղելու: Նա սխտեմատիկաբար հոգևածներ և այլ նյութեր էր ստանում «Բրձոլա» թերթի համար ընկեր Ստալինից և Թիֆլիսի ղեկավար սոցիալ-դեմոկրատական խմբի մյուս անդամներից: Մի շարք հոգևածներ Լադոն ինքն էր գրում, միաժամանակ կատարելով խմբագրի, սրբագրիչի, գրաշարի ու տպագրիչի դերը, սիրով առաջ տանելով այդ բարդ և ռիսկի հետ կապված գործը:

Լադոն տպարանում կատարած իր լարված աշխատանքը համատեղում էր կազմակերպչական մեծ աշխատանքի հետ: Նա ղեկավարում էր ՌՄԴԲԿ-ի Բազմի կոմիտեն և Բազմի ամբողջ սոցիալ-դեմոկրատական աշխատանքը, դաստիարակելով հեղափո-

խաղան բանվորների ակտիվը լենինյան «Խսկրա»-յի վոգով, համախմբելով նրան Լենինի գաղափարների շուրջը:

Կեցխովելին Բազլի իր ամբողջ բազմակողմանի հեղափոխական աշխատանքը կատարում էր ՌՍԴԲԿ-ի Թիֆլիսի ղեկավար խմբի և ընկեր Ստալինի ցուցումներով: Լադոն սխտեմատիկ գրավոր կապ էր պահպանում ընկեր Ստալինի հետ, իսկ կարևորագույն հարցերում ցուցումներ և խորհուրդ ստանալու համար գալիս էր Թիֆլիս և Բաթում՝ ընկեր Ստալինի մոտ:

Մ

Աշխատելով Բազլում, Լադոն Կեցխովելին կապ հաստատեց Վ. Ի. Լենինի հետ, և Վլադիմիր Իլյիչի առաջադրանքով Բազլի տպարանն սկսեց բաղմացնել լենինյան «Խսկրան»:

«Խսկրան» և Բազլի տպարանում տպագրված իսկրայական այլ նյութերը լայնորեն տարածվում էին Ռուսաստանի հարավային քաղաքներում: Դրա հետ միաժամանակ, Լադոն հաջողեցրեց իսկրայական հրատարակություններն արտասահմանից Ռուսաստան փոխադրելու գործը՝ Վիեննա—Թավրիզ—Բազու գծով:

Յերբ 1902 թվականի մարտին տպարանի բռնվելու վտանգ ստեղծվեց, վորոշվեց տպարանը Բազլից փոխադրել Ռուսաստան: Տպարանի համար տեղ փնտռելը հանձնարարվեց Լադոն Կեցխովելուն: Այդ նպատակով նա 1902 թ. ապրիլին Ռուսաստան մեկնեց:

Լադոն չըջեց մի շարք քաղաքներ (Կիև, Սամարա և այլն), բայց այդ քաղաքների կուսակցական կազմակերպությունները չկարողացան նրան անհրաժեշտ ոգնություն ցույց տալ տպարանը կազմակերպելու պայմանների նախապատրաստման մեջ, և 1902 թվականի ոգոստոսին նա վերադարձավ Բազու ու նոր չենք վարձեց տպարանի համար Չադրովայա փողոցում:

Վերջապես, ժանդարմերիային հաջողվեց գտնել անխոնջ հեղափոխականի հետքը, և 1902 թվականի սեպտեմբերի 2-ին Լադոն Կեցխովելուն ձերբակալեցին Բազլում ու նետեցին Բազլի բանտը, վորտեղից 1902 թվականի սեպտեմբերի վերջերին փոխադրեցին Թիֆլիսի Մետեխի բանտը: Լադոն ձերբակալվելիս ընկերներին չվտանգելու համար, ամբողջ հանցանքն իր վրա վերցրեց և համարձակ կերպով հայտարարեց, վոր ինքը «պրոֆեսիոնալ հեղափոխական Վլադիմիր Կեցխովելին է»:

Հարցաքննության ժամանակ Լադոն իրեն պահում էր բացա-

ռիկ արժանապատվությամբ և անհողդողություն: Բազլի ժանդարմները վոստիկանություն դեպարտամենտին ուղղած իրենց զեկուցագրում նրան բնորոշում են վորպես «չափադանց ճարպիկ, զգույշ մարդու, վորը հարցաքննության ժամանակ ձեռք է առել բոլոր միջոցները, ուրիշներին չվտանգելու համար... Իսկ իր գործակիցների անունները տալուց Կեցխովելին, ինչպես և մյուսները, նույնպես հրաժարվեց, վորի շնորհիվ առայժմ չի հաջողվել սլարգել մի քանի անձերի հեղափոխական գործունեության կապը» (Վրաստանի ԽՍՀ-ի Կենտրոնական արխիվային վարչություն, Փ. 36, 467 գործ, հատոր 2, էջ 7—23):

Բանտի ռեժիմը չէր կարող ընկճել Լադոն Կեցխովելուն յերկաթե կամքը: Անվահեր հեղափոխականն այստեղ էլ շարունակում էր պայքարը: Նա կապ էր հաստատել կալանավորների հետ, անդուլ պայքար էր մղում բանտային կարգերի դեմ, կազմակերպելով կալանավորների գործադուլներ ու յեկույթներ:

Բանտի վարչությունը վորոշեց փրկել դահիճների մունդիրի պատիվը: Ինքնակալության սանձարձակ դամփոները վոռնացին «իշխանության վոտնահարված պրեստիժը» վերականգնելու մասին:

Ահա թե ինչ էր գրել Մետեխի բանտապետը Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պետին.

«Պատիվ ունեմ Ձերդ բարձրադնությունը խնդրելու՝ զինվորական բանտ փոխադրել բերդում պահվող քաղաքական կալանավոր Վլադիմիր Կեցխովելուն, վորը մշտապես ամբողջ ժամանակ՝ Մետեխի բանտը նրան նետելու ուրից, իրեն ցույց է տալիս ամենավատ կողմից՝ իր անվայելուչ վարմունքներով:

Նրան բանտ նետելու ժամանակամիջոցում տեղի ունեցած անկարգությունների մեծ մասն իրենց ծագմամբ պարտական են դարձյալ այդ կալանավորին, վորն ամենից բարոյալքիչ ազդեցությունն է գործում սեկրետներում, իրեն չընկալապատող ընկերակիցների վրա:

Հուլիսի 15-ին տեղի ունեցած վերջին անկարգություններին Կեցխովելին ամենագործոն մասնակցություն ցույց տվեց, վորի համար յենթարկվեց դիսցիպլինար տույժի, նետվելով մուլ կարցեր յոթն ուրով:

Այդ դիսցիպլինար պատժի ժամկետը լրանալուց հետո, ցանկալի կլինեք, առանց Կեցխովելուն տանելու գաղտնի չենքերի կորպուսը, — այն միջավայրը, վորտեղ նրա ազդեցությունը հարմար հող է գտնում, — անհապաղ փոխադրել նրան զինվորական

քանտը, վորպեսզի ապագայում վերացվեն անկարգությունները քաղաքական կալանավորների մեջ, վերականգնվի իշխանության ղեկավարմամբ պրեստիժը, հարգանք ներշնչվի ղեկի բանտային վարչության ուղիղության պահանջները և դրանով իսկ հնարավոր լինի անարգել, ճշտվել կատարել ծառայության բոլոր պարտականությունները»։ (Վրաստանի Կենտրոնական արխիվ, արխ. ֆ. № 7, 427 գործ, Թիֆլիսի ժանդարմական նահանգական վարչության 1903 թվականի գործը, ըստ վերգր. № 8, հատոր 4, թերթ 2) :

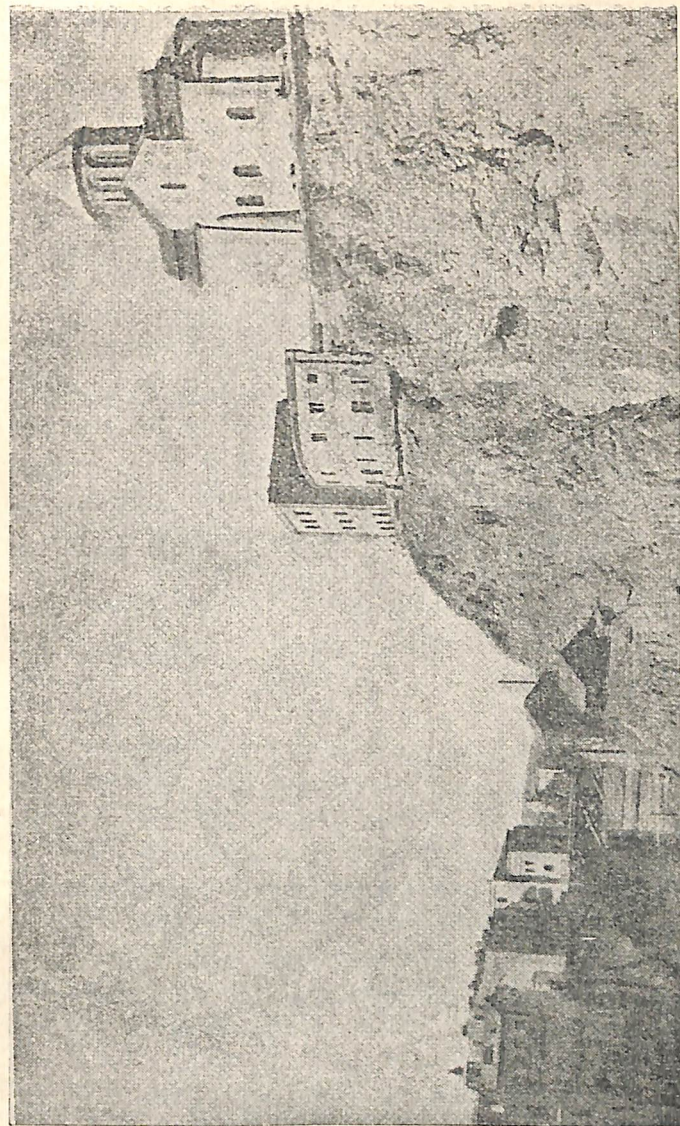
VI

Լադո Կեցխովելին մինչև իր կյանքի վերջին րոպեն ցուցաբերում էր հեղափոխական անհաշտություն, արիություն, անդրգնություն և անվեհերություն։ Բանտ նետված լինելով, նա այնտեղ ել վռն թե պաշտպանվում էր, այլ հարձակում էր գործում ինքնակալության վրա։

Լադոյի մարտական վոզին ընկճելու համար բանտի վարչությունը գործի յեր դնում ուսպրեսիաների ամբողջ զինանոցը՝ նրան կարցեր եյին նստեցնում, խլում եյին անկողինը, խլում եյին գրքերը, զրկում եյին գրոսանքից, արգելում եյին դրսից բանստանալ... բայց Լադոն անձնատուր չէր լինում։ Ի պատասխան ուսպրեսիաների, նա պատուհանից բարձրաձայն աղաղակում էր՝ «Կեցցե՛ք քաղաքական աղաթությունը։ Կորչի՛ ինքնակալությունը։ Կեցցե՛ք սոցիալիզմը» — և այդ կոչին արձագանգում էր բանտի ամբողջ քաղաքական բաժինը։

Հեղափոխության այդ ազնիվ առպետն ամբողջապես տուգորված ու համակված էր հեղափոխական մտքով, զգացմունքով, գործողությամբ։

Նրա սրտում վառվում էր հեղափոխության պայքարի անմար կրակը։ Վոզեչնչված, խորապես գաղափարական՝ նա իր յուրաքանչյուր քայլն ուղղում էր դեպի հեղափոխական գործի հաղթանակը։ Լադոյի պայքարի անխորտակելի վոզին, նրա արիությունը հիմք ունեյին հեղափոխության գործի նկատմամբ ցուցաբերվող անձնուրաց նվիրվածությունը, ամենախոր համոզվածությունը և հավատը բանվոր դասակարգի հաղթանակի նկատմամբ, վորն անբաժան էր նրանից թե ընդհատակում և թե բանտային կազմատներում։

Մեծիկի ամրոցը։ Բանտ, վորտեղ ցարական ժանդարմները սպանելիք էին Լադո Կեցխովելին։

Ահա թե ինչ է դրել Լադո Կեցխովելին Մետեխի բանտից իր ավագ յեղբայր Սանդրոյին՝ իր վերջին նամակում.

«Ինձ համար նահանջի ճանապարհ էլա, և յեթե լինեք եւ այդ ճանապարհը, համոզված եմ, վոր դու առաջինը կթքեյիր ինձ վրա, յեթե յես թեկուզ մտքովս անցկացնեյի նահանջել և վոտնահարել իմ սրբությունը: Այդպես ուրեմն, պայքա՛ր, պայքա՛ր... Յեւ յեթե յես ընկնեմ այդ պայքարում, մի տխրիր. ամեն մի դործ, առավել ևս ազատությունը զոհ ե պահանջում...: «Բայց վո՛րտեղ, ասա՛, յե՞րբ առանց զոհի ազատություն ե ձեռք բերված»: Միմիայն սեփական զոհաբերությամբ կարելի յե մեր պայմաններում մարդկային վերաբերմունք գտնել նրանց կողմից, ովքեր հափշտակել, իրենց ձեռքն են վերցրել մեր ճակատագիրը... Համբերիր... Համբերությունը լավ բան է՝ մարդու արժանիքն է: Սակայն, այնտեղ, վորտեղ զործը վերաբերում է մարդկային արժանապատվության իրավունքներին ու զգացմունքներին՝ համբերությունը կամ վախկոտություն է, կամ անդիտակցություն, համենայն դեպս՝ խայտառակություն և մարդկային բնավորության քայքայում: Կյանքը թանգ է, բոլորն եւ ուղում են ապրել, բայց յեթե ծաղրում են քո սրբությունը, վոտնահարում են քո և՛ հոգին, և՛ մարդկային արժանապատվությունը, եւ այն ժամանակ ինչի՞ յե պետք հոգին և կյանքը» («Լադո Կեցխովելի», հրատարակություն ՌԴԻՖԿ-ի Կովկասյան Միության, 1903 թ., էջ 26—30):

Լադո Կեցխովելու դեմ կազմակերպվում է ամենաստոր վոտանկանական դավադրություն, վորի գլուխ կանգնած արյունարու ռոտմիստր Ռունիչը Լադոյի սպանությունից յոթն ու առաջ դրում է, թե անհրաժեշտ է «առանձին միջոցներ» ձեռք առնել ինքնակալության համար վտանգավոր այդ հեղափոխականի դեմ: Սպանությունը հանձնարարվեց պահակ Դերգլեվին: 1903 թվականի ոգոստոսի 17-ին առավոտյան ժամի 9-ից 30 բռնեց անց Լադո Կեցխովելուն սպանեցին իր բանտային սենյակում, կրակելով պատուհանից: Գնդակը դիպավ սրտին, և նա խակույն վախճանվեց:

Այդպես նողկալի կերպով դատաստան տեսավ ժանդարմերիան բոցաչունչ հեղափոխականի հետ:

Լադոյի դադանային սպանության լուրն արագորեն տարածվեց բանտում: Փոթորկվեց քաղաքական բաժինը: Շուտով Կեցխովելու սպանությունը հայտնի դարձավ նաև քաղաքում: Թիֆ-

լիսի բանվորները, վորոնք սիրում էին Լադոյին, անեծք էին ուղղում ատելի դահիճներին:

Մետելի բանտը չըջապատվեց կադակներով:

Լադոն վոստիկանության համար վտանգավոր էր վոչ միայն կենդանի ժամանակ, այլև իր մահից հետո: Նենդ մարդասպանները վախեցան Կեցխովելու մարմինը հանձնել թաղելու համար: Ժանդարմները, բանվորներից և ամենամերձավոր աղակականներից զաղտնի, դիշերը նրան թաղեցին Թիֆլիսի զինվորական դերեզմանատանը:

Լադո Կեցխովելու սպանության առթիվ ՌՄԴԲԿ-ի Թիֆլիսի և Բազլի կոմիտեները թուղցիկներ բաց թողին: Բազլի թուղցիկի համար վորպես եպիգրաֆ վերցվել էին Մաքսիմ Գորկու հետևյալ խոսքերը. «Ո՛վ խիզախ բազե, թշնամու դեմ մղվող պայքարում արյունաքամ յեղար դու...»:

«Այդպիսի մարտիկների համար,—գրված է թուղցիկի մեջ,—լավագույն հուշարձանն ու հատուցումը կատաղի պայքար մղելն է այն ինքնակալության դեմ, վորն սպանեց նրան, այն վայրագ կամայականության դեմ, վորը խլում է մեզնից մեր լավագույն բարեկամներին: Մենք, ընկերներ, հույս ունենք, վոր սպանված բարեկամի հիշատակն անջինջ կմնա մեր հիշողության մեջ և այդ ավելի կամրացնի մեր հավատը սրբազան դործի մոտավորտ հաղթանակի նկատմամբ»:

Լադո Կեցխովելին իր ամբողջ պայծառ, հրաշալի կյանքն առանց մնացորդի նվիրեց բանվոր դասակարգի դործի համար մղվող հեղափոխական պայքարին:

Անհողդողդ, անվեհեր պրոլետարական հեղափոխականի նրա հերոսական պատկերն Անդրկովկասի ու Վրաստանի արի հեղափոխականների ու բոլշևիկների միայն մի սերունդ չէ, վոր դաստիարակել է:

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Ծ Ն Ե Ր

ԺԱՆԴԱՐԱՐԱԿԱՆ ՌՈՏՄԻՍՏՐԻ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԹԻՖԼԻՍԻ ԺԱՆԴԱՐԱՐԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹՅԱՆԸ

Ներկայացնելով սույն զրադբությունը՝ հաղորդում եմ նորին մեծապատվության՝ Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պ. պետին, վոր մեղադրյալ Վլադիմիր Կեցխովելին, է թիվս այլ հանցանքների, վոր չարազրված են 1903 թ. մայիսի 31-ին վոստիկանության դեպարտամենտին ուղղված ընդ 3105 հաղորդագրության մեջ, կատարված հետաքննությամբ մերկացված է նաև այն բանում, վոր յեղել է այն զաղտնի տպարանի գլխավոր կադմակերպիչը, վորը զանազան ժամանակ Թիֆլիսի, Քուլթայիսի և Բազլի նահանգների շրջաններում տպագրել է նախքան Կեցխովելու ձերբակալումը, այսինքն՝ մինչև 1902 թ. սեպտեմբերը, տարածված գրեթե բոլոր թուղցիկներն ու հեղափոխական այլ հրատարակությունները: Ըստվորում նույն հետաքննությամբ Կեցխովելին գլխավորապես մերկացված է այն բանում, վոր մեղադրյալներից միջանիսի հետ միատեղ իր զաղտնի տպարանում տպագրել է զորքին ուղղված թուղցիկներ, վորոնք նպատակ են ունեցել կոչ անել զորքին՝ բացահայտ անհնազանդության ու բուռն: Ընդամեն այդորինակ թուղցիկները, ինչպես հավաստված է, ամենալայն կերպով տարածված են յեղել Թիֆլիսի շրջակայքում մանկվող զորքի և Վրաստանը Ռուսաստանին կցելու հարյուրամյա հորելյանը տոնելու առթիվ 1901 թ. սեպտեմբերի վերջին բարձրաստիճան անձերի համար տեղի ունեցած զորատեսի ժամանակ այստեղ հավաքված գրեթե հարյուր հազար հոգուց բաղկացած զորքի մեջ, ըստվորում հիշյալ թուղցիկների տարածումը զորքի մեջ ծառայել է վորպես նյութ միջանի հարցաքննություններ կատարելու համար. բացի դրանից, հենց նույն հետաքննությունից յերևում է, վոր Վլադիմիր Կեցխովելին յերկու տարուց ավելի յե, վոր փնտրվում է վորպես զինապարտությունը կատարելուց խուսափող, ինչպես նաև վոստիկանության դեպարտամենտի կողմից՝ վորպես մի այլ քաղաքական դործով անպայմանորեն կախնքի յենթակա անձ, ըստվորում Կեցխովելին շնորհիվ իր հեղափոխական լայնածավալ կապերի ու ծանոթությունների ոտար ազդանուններով, կեղծ անձնագրերով,—իրեն փնտրելու ժամանակ, կարողացել է միանգամայն անպատիժ կերպով միջանի անգամ անցնել ուսական սահմանը և մատնանշված ժամանակի ընթացքում թաղնված ապրել այնպիսի համեմատաբար մեծ կենտրոններում, ինչպես Թիֆլիսն ու Բադուն, և կազմակերպել այնպիսի մի բարդ և ուխի յենթակա ձեռնարկություն, ինչպես զաղտնի տպարանն է, վորը զործում էր գրեթե յերկու տա-

բի, վորի մի մասն ել, ի դեպ, մինչև այժմ այնպես ել մնաց առանց հայտաբերման և վորի կազմակերպումը, ինչպես հավաստված է, մեծ վորդ է նստել, վորը հավաքվել է դանազան մարդկանցից:

Հաղորդելով վերը շարադրվածը, պատիվ ունեմ զեկուցելու, վոր կեցխովելու նախնական աքսորումը վորեւ հեռու տեղ — մինչև հետաքննության վերջնական ավարտումը—թեկուղ և ցանկալի յե, բայց կեցխովելու անձնավորության ապահովության համար ողտակար կլինեք, նկատի ունենալով հեղափոխական շարժման համար կեցխովելու ունեցած լրջությունն ու նշանակությունը՝ ինչպես ապացուցված է հետաքննությամբ, վորպեսզի աքսորման ժամանակ կեցխովելու դեմ ձեռք առնվեն վորեւ հատուկ միջոցներ, վորովհետև կեցխովելին, ազատություն ստանալով, առաջին իսկ հնարավորության դեպքում կփախչի արտասահման և ապադայում իր ծայրահեղ համոզմունքները պատճառով հավանականորեն մեծ չարիք կրեք, վորպիսի նպատակով ել, ըստ յերեւութին, հիշյալ կեցխովելին միջնորդություն է հարուցել իրեն կալանքից ազատելու մասին, նախնական աքսորի ուղարկելով այնտեղ, վորը նշանակված է դատավճռի մեջ: Ընդամեն ավելացնում եմ, վոր ինձ հայտնի չե, թե նրա համար, իմ կատարած հետաքննության հետևանքով, ինչ պատիժ է սահմանված և թե ուր է յենթադրվում աքսորել կեցխովելուն, վորովհետև «կեցխովելու և ուրիշները» մասին կատարված հետաքննությունը դանդաղ է թիֆլիսի դատական պալատի պ. Դպրատաղի տնօրինության տակ:

Ժանդարմների առանձին կորպուսի ռոտմիստր Ռուսիչ:

10 ոգոստոսի 1903 թ.

Թիֆլիս

№.....

Արխ. ֆ. № 36, գ. № 467, հ. 2. ք. 113—115. Եջ, 59—60:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՑԱՆ ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԲԱՆՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿՈՎԱՍՍՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆԿԵՐՆԵՐ:

Կիրակի առափոխյան ժամը 10 և կեսին Մետեխի բանտում, իսկ կամբարում հրացանի հարվածով տեղնուտեղը սպանված է ազատության և սոցիալիզմի աննկուն մարտիկ Լադո կեցխովելին: Պատանեկական տարիներից սկսած մինչև իր վերջին շունչը նա պաշտպանում էր մարդու սրբազան իրավունքներն ու բողոքում էր ամեն տեսակ կամայականության ու բռնության դեմ: Վո՛չ բանտի պատերը, վո՛չ կարգերը չթուլացրին նրա ենթերգիան. ամեն ոք բանտը թնդում էր նրա բարձր կանչերով. «Կորչի՛ ինքնակալությունը: Կեցցե՛ հանրապետությունն ու սոցիալիզմը»:

Կոնսպիրատիվ նկատառումներից դրդված մենք ստիպված ենք լռել այն ամենախոշոր հեղափոխական ձեռնարկումների մասին, վորոնց հոգին էր նա: Դեռևս պատանի հասակում նա թիֆլիսում մասնակցել է 1893 թվականի սեմինարական շարժումներին և դրա համար արտաքսվել: Այնուհետև նա դնում է Կիևի սեմինարիան, բայց շատ շուտով ընկնում է բանտ: 1897 թվականից նա ամենաբուռն մասնակցություն ունեցավ կովկասյան բանվորական շարժման մեջ: Թիֆլիսում կազմակերպից տրամվայի բանվորների առաջին դործադուլը, սակայն մի կոնդուկտորի կողմից մատնված լինելով, անցնում է անլեզալ դրության: Նա դնում է Բադու և ուրիշների հետ միասին հիմք է դնում Բադլի կազմակերպության: Նրան պատահաբար բանտարկեցին Բադլում անցյալ տարվա աշնանը:

Ընկերներ: Այս վրդովեցուցիչ վտճարողործությունը չթողնենք առանց բողոքի:

Կորչի՛ ինքնակալությունը:

Կեցցե՛ դեմոկրատական հանրապետությունը:

Կորչի՛ կապիտալիզմը:

Կեցցե՛ սոցիալիզմը:

Թիֆլիսի կոմիտե:

Սոցիալ-դեմոկրատների տպարան

Միասնական կուսարխիվ, 25/III 1928 թ. մս. գործ № 909, Արխ. ֆ. 3, գ. № 496, ք. 200

Ժարգմանեց Պ. Արեւյան
Խմբ. Ս. Կիրակոսյան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Սրբազրիչ՝ Վ. Զիդեղյան
Կոնտրոլ սրբազրիչ Լ. Արովյան

Գլավխտի լիազոր 4909, հրատ. № 486,
Պատվեր № 152, տիրած 15.000

Հանձնված է արտադրության 1/VIII 1937 թ.
Ստորագրված է տպագրելու 16/VIII 1937 թ.
Գին՝ 15 Կ.

Հայկուսհրատի տպարան, Յերեւան, Ալավերդյան № 71

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0179489

9116 15 4.

Д. БЕРИЯ

ЛАДО КЕЦХОВЕЛИ

Архивиздат, Ереван, 1997